

WSTĘP

Badania miejskie i regionalne mają już długą i bogatą historię. Także w wydawnictwach, którym patronował Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju tematyka rozwoju miejskiego i regionalnego była wielokrotnie poruszana w różnych aspektach i przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Niniejsze Studia są próbą spojrzenia na przyszłość badań nad miastami i regionami zakładając, że przestrzeń miejska i regionalna stanowi jedną nierozzerwalną całość. W badaniach miejskich i regionalnych trudności dostarcza właśnie samo złączenie w jedną całość tematyki miejskiej (lokalnej) i regionalnej. Istnieje uświęcona tradycja pewnej przedmiotowej i metodologicznej odrębności studiów urbanistycznych i regionalistycznych. Jakkolwiek rozdzielanie tego co miejskie i tego co regionalne zawsze pozostanie do pewnego stopnia umowne i sztuczne. Widać to wyraźnie w przypadku badań nad wielkimi miastami i zespołami miejskimi typu obszary metropolitalne. Mamy nawet trudności z dookreśleniem takich pojęć, jak *region miejski*, *region metropolitalny*.

Praca zawiera zarówno opracowania o charakterze opisowo-objaśniającym dotyczące różnych, istotnych kwestii funkcjonowania i rozwoju miast i regionów we współczesnym społeczeństwie i nowej gospodarce, jak i opracowania o nastawieniu normatywno-regulacyjnym dotyczące polityki regionalnej i miejskiej oraz zarządzania strategicznego i planowania przestrzennego. Sfera polityki i zarządzania dotycząca miast i regionów uwzględnia wszystkie poziomy polityczno-decyzyjne, poczynając od poziomu europejskiego, a kończąc na poziomie lokalnym. Rysem charakterystycznym badań miejskich i regionalnych jest to, że warstwa opisowo-objaśniająca splata się ściśle z warstwą normatywno-regulacyjną. Różne, rozpoznane w badaniach diagnostycznych problemy i wyzwania rozwoju miast, zespołów miejskich i regionów stają się często inspiracją dla propozycji regulacyjnych i rekomendacji do polityki rozwoju i zagospodarowania przestrzennego. Tak było na przykład z diagnozą zjawisk suburbanizacji rozproszonej czy rewitalizacji przestrzeni miejskich łączonej z diagnozą procesów restrukturyzacji gospodarki i procesów innowacyjnych w nowej gospodarce. Z kolei nowe metody stosowane w procesie przygotowania koncepcyjnego polityki i zarządzania, jak np. studia strategiczne, w tym badania foresightowe pozwoliły zwrócić uwagę na nowe obszary badań diagnostycznych, np. nad rozwojem gospodarki kreatywnej, rozmieszczeniem i przestrzenną organizacją procesów dyfuzji innowacji, zjawiskami technologizacji gospodarki czy nad rozpoznaniem nowych struktur rządzenia, które można ująć w ramy terytorialnego *governance*.

Istnieje wiele nowych przyczyn i czynników, które wyznaczają nowe nurty i kierunki badań miejskich i regionalnych. Wiele z tych czynników jest omawianych przez autorów poszczególnych opracowań zawartych w prezentowanym tomie. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na jeden aspekt wyznaczający *novum* w badaniach miejskich i regionalnych. Tym aspektem jest paradygmat terytorialny odnoszony przede wszystkim do sfery polityki regionalnej ale także objawiający się w postaci nowego spojrzenia na rozwój i postrzeganie terytorium. Wydaje się, że mamy na nowo do czynienia z rozpatrywaniem rozwoju miejskiego i regionalnego, jako procesu złożonego wieloaspektowego ale integralnego.

Rozpatrywanie rozwoju miejskiego i regionalnego jako rozwoju integralnego oparte jest na dwóch założeniach:

- 1) rozwój ma charakter wielowymiarowy i różne wymiary – gospodarczy, społeczny, środowiskowy, przestrzenny itp. składają się na syntetyczny efekt rozwojowy;
- 2) poszczególne wymiary rozwoju mają różną siłę oddziaływania i zajmują różne miejsca w logice procesu rozwoju.

Stwierdzenie, że rozwój miejski i regionalny ma charakter wielowymiarowy jest ważne, gdyż istnieje często zwyczaj nadmiernego przywiązywania się do jednego wymiaru i traktowania tego wymiaru jako ważniejszego od innych. Tak dzieje się często z wymiarem środowiskowym, który chce się traktować jako wymiar wyznaczający „bezdyskusyjne” warunki rozwojowe innym wymiarom lub z wymiarem ekonomicznym, przez który władze samorządowe widzą szybkie i oczekiwane efekty rozwojowe, takie jak miejsca pracy, dochody lokalne, ekonomiczne efekty mnożnikowe. Zasada integralności rozwoju zakłada konieczność traktowania poszczególnych jego wymiarów jako wymiarów równoprawnych. Oznacza to, że każdy wymiar ma swoje prawo istnienia i powinien być analizowany z uwzględnieniem i rozumieniem jego wewnętrznej logiki oraz miejsca w trajektorii rozwojowej.

Problem z integralnością rozwoju polega na tym, że poszczególne jego wymiary mają różny status w strukturze logicznej procesu rozwojowego. Jedne wymiary można uznać za motoryczne inne za wynikowe, zależne od innych. Jedne mogą być silne i agresywne w stosunku do innych, inne wymagające ochrony. Zasadzie integralności rozwoju musi odpowiadać zasada integracji procesów rozwojowych, której najpełniejszym wyrazem jest m.in. filozofia rozwoju sustensywnego. Filozofia rozwoju sustensywnego opiera się na założeniu, że jeden z wymiarów rozwoju, a mianowicie wymiar środowiskowy jest szczególnie wrażliwy na różne zagrożenia, zależny od tego co będzie dziać się w innych wymiarach i wymaga wzmocnienia czy to przez odpowiednie potraktowanie w polityce rozwoju czy też stałe uwzględnianie w systemach zarządzania rozwojem. Sustensywność bez uwzględnienia zasady integralności rozwoju może prowadzić do swoistego nadwartościowania uprzywilejowanego wymiaru rozwoju.

Inną, bardzo ważną kwestią rozwoju lokalnego i regionalnego jest jego terytorialny charakter. Terytorialność rozwoju odnoszona do takich systemów przestrzennych, jak miasta czy regiony wydaje się na pierwszy rzut oka zagadnieniem trywialnym.

Rzecz jednak w tym, że nawet przy rozpatrywaniu procesów rozwojowych w systemach przestrzennych przestrzeń konkretna może być uwzględniana z daleko idącym uproszczeniem. Staje się wtedy pewnym warunkiem, czynnikiem dodatkowym, specyficznym rozwoju. Wołanie o pełne uwzględnienie „terytorium” w rozwoju miejskim i regionalnym ma już swoją historię. Jest ono widoczne w wielu „starych” teoriach czy koncepcjach teoretycznych rozwoju w systemach przestrzennych, np. w teorii rozwoju spolaryzowanego. Za pioniera terytorialnego podejścia do rozwoju lokalnego i regionalnego uznaje się Aydalota, w tym głównie jego stwierdzenia o niedostateczności funkcjonalnego modelu rozwoju czy potrzebie zerwania z logiką funkcjonalną organizacji życia gospodarczego i zastąpienia jej terytorialną wizją rozwoju [Aydalot 1985, s. 108 i 109]. Teoretyczne koncepcje terytorializacji rozwoju implikujące m.in. wzrastającą rolę samorządów terytorialnych, współpracę różnych szczebli, rozwijanie się różnych form partnerstwa pojawiły się zdaniem Pietrzyk już w połowie lat 80. XX w. w europejskiej polityce regionalnej [Pietrzyk 2011]. W terytorialnym paradygmacie rozwoju pojawia się „terytorium” jako podmiotowe ujęcie przestrzeni. Terytorium jest przestrzenią aktorów, miejscem, z którym aktorzy identyfikują się, które współtworzą [Jewtuchowicz 2005, s. 63-71]. W nowych koncepcjach rozwoju terytorialnego terytoria występują jako miejsca „produkcji społecznej” stanowiącej podstawę rozwoju regionów [Jean 2008, s. 283-313]. Terytorium nie jest dane z góry, jest raczej zawiązywane i zmieniane przez aktorów. Nie ma jednego terytorium miasta czy w mieście. Jest wiele terytoriów występujących w różnej formie, np. w formie środowisk innowacyjnych. We współczesnej gospodarce, czyli gospodarce wiedzy i gospodarce kreatywnej terytorium musi być zdolne do dostarczania wiedzy i umiejętności, do definiowania swoich wartości, reguł i norm i w pewnym sensie do technologicznego przekształcenia otoczenia [Greffé 2002, s. 96-97]. Nowe koncepcje rozwoju terytorialnego definiujące w nowy sposób terytorium niejako automatycznie przywiązują duże znaczenie do terytorialnego *governance*. Terytorium wyznacza bowiem nowe reguły i struktury rządzenia.

Prezentowana praca składa się z trzech części, z których każda zawiera w swoim tytule przymiotnik „nowe”. Mimo że podtytuł pracy mówi o doświadczeniach i perspektywach, to jednak, jak to już zostało zaznaczone poprzednio, akcent w pracy jest skierowany na nowe nurty, koncepcje, ujęcia, kierunki itp. w badaniach miejskich i regionalnych. Część pierwsza pracy *Nowe nurty w polityce rozwoju lokalnego i regionalnego* grupuje opracowania odnoszące się do:

- nowego aspektu szeroko rozumianej polityki regionalnej, jakim powoli staje się w Polsce polityka miejska, obecnie metodologicznie i proceduralnie przygotowywana jako polityka krajowa i polityka regionów (J. Szlachta);
- nowego widzenia rozwoju i programowania rozwoju miejskiego i regionalnego przez kategorię gospodarki kreatywnej i kreatywnego miasta (A. Jewtuchowicz);
- nowego spojrzenia na potencjał rozwojowy obszarów (zespołów) miejskich jako obszarów funkcjonalnych, które mogą przestrzennie strukturalizować substancjalną zawartość polityki regionalnej (K. Heffner);

- nowej metodologii przygotowania koncepcyjnego polityki rozwoju, w tym rozwoju metropolitalnego, jaką stają się studia foresightowe (A. Klasik, J. Biniecki).

Część pierwszą pracy otwiera opracowanie T. Markowskiego dotyczące *per saldo* nowego spojrzenia na planowanie przestrzenne i politykę przestrzenną w Polsce. Autor przywołuje takie kategorie, jak *sprawiedliwość społeczna* czy *interes publiczny*, aby przywrócić sens i regulacyjną siłę systemowi planowania przestrzennego. Polskie planowanie przestrzenne uległo bowiem w ostatnich dwudziestu latach znacznej deregulacji. Mamy funkcjonujące różne poziomy planowania przestrzennego a nie ma systemu takiego planowania, które byłoby w stanie skutecznie regulować procesy zagospodarowania przestrzennego.

Część druga pracy zatytułowana *Nowe kierunki badań nad rozwojem regionów i miast* koncentruje się na wybranych zagadnieniach i/lub przykładach empirycznych studiów miejskich i regionalnych, które znamionują nowe ujęcie badań miejskich i regionalnych. Ta część pracy zawiera:

- ujęcie zróżnicowań regionalnych przez pokazanie zmieniającego się układu obszarów wzrostu oraz obszarów stagnacji gospodarczej (P. Churski);
- pokazania praktycznych doświadczeń w ustalaniu inteligentnych specjalizacji regionu (K. Malik);
- prezentację projektu polityki miejskiej regionu w warunkach dużego województwa, w którym tematyka miejska splata się ściśle z metropolitalnością jego głównego miasta, tj. Krakowa (A. Noworól, B. Domański);
- ocenę znaczenia polityki komunalnej jako podstawy kształtowania gospodarki miejskiej dla podnoszenia atrakcyjności miasta i przyciągania do niego różnych grup użytkowników (A. Miszczuk);
- spojrzenie na miasto dobrze funkcjonujące w aspekcie społecznym i przestrzennym przez potrzeby i wymagania współczesnej rodziny (A. Karwińska);
- ocenę roli władz lokalnych i regionalnych w procesach globalizacji, które to procesy zdają się skłaniać te władze do zachowań radykalnie konkurencyjnych, z pominięciem współdziałania (J. Sucháček).

W trzeciej części pracy zatytułowanej *Nowe koncepcje w badaniach miejskich i regionalnych* znalazły się opracowania nawiązujące do nowych nurtów badawczych, które pojawiły się w nauce światowej lub opracowania łączące nowe koncepcje badawcze ze znanymi już i dotychczas tradycyjnie rozwiązywanymi zagadnieniami miejskimi i regionalnymi. Poszczególne opracowania są próbą:

- prezentacji koncepcji prężności miejskiej (*urban resilience*), jako koncepcji ważnej dla nowego myślenia o rozwoju miejskim i planowaniu tego rozwoju (A. Drobniak);
- połączenia idei kreatywności i działalności kreatywnych z rozwojem miejskim i regionalnym (A. Raszkowski);
- połączenia działań i programów rewitalizacji miast z twórczością i środowiskami artystycznymi (B. Namysłak);

- pokazania współzależności między wiedzą i wartością kapitału ludzkiego a przedsiębiorczością odnoszoną do różnych kategorii przedsiębiorstw działających w przestrzeni regionu (Z. Przygodzki);
- pokazania nowych zastosowań badań marketingowych w polityce lokalnej i regionalnej, w tym dla promocji kreatywności miasta (M. E. Sokołowicz);
- wpisania koncepcji *metropolitan governance* w proces zarządzania obszarami metropolitalnymi, z wykorzystaniem przykładów portugalskich obszarów metropolitalnych (J. Danielewicz).

Prezentowany tom studiów KPZK PAN powstał z okazji 70. urodzin Profesora Andrzeja Klasika, którego twórczość naukowa i aktywność zawodowa związana jest z ośrodkiem katowickim. Profesor Andrzej Klasik należy do grona czołowych polskich regionalistów. Można go także z pewnością nazwać twórcą śląskiej szkoły badań regionalnych i miejskich. Od początku swojej kariery naukowej, tj. od przełomu lat 60. i 70. XX w. Profesor podejmował zagadnienia badawcze w duchu poszukiwania rozwiązań niestandardowych, z właściwą sobie kreatywnością. Wolny od koniunkturalizmu politycznego z dużym zaangażowaniem podejmował się badań empirycznych wykorzystując do tego celu najnowsze osiągnięcia metodologiczne. Rzetelna wiedza o regionie: o jego gospodarce, społeczeństwie, dziedzictwie kulturowym była podstawą myślenia o polityce rozwoju i zarządzaniu rozwojem. Holistyczne myślenie o regionie prowadziło Go do rozważań na temat integralności rozwoju, integracji działań, planowania integralnego.

Metodologia planowania i zarządzania strategicznego, którą Profesor Andrzej Klasik wprowadził do badań regionalnych swojego zespołu już w połowie lat 80. XX w. pozwoliła Mu po nowemu spojrzeć na metodologie polityki regionalnej i planowania regionalnego. W drugiej połowie lat 80. XX w. zostały opracowane pod kierunkiem naukowym Profesora pierwsze w Polsce scenariusze – dla województwa katowickiego w ramach prac nad ówczesnym planem przestrzennym województwa oraz dla polskiego sektora energetycznego. Z czasem pozwoliło to budować różne koncepcje zarządzania strategicznego na poziomie regionalnym i miejskim.

Lata 90. XX w. – początku wielkiej transformacji gospodarczej i ustrojowej w Polsce ukierunkowały aktywność naukowo-badawczą i ekspercką Profesora Andrzeja Klasika na dwie kwestie: na studia strategiczne dla samorządów i administracji państwowej oraz na programowanie restrukturyzacji gospodarki regionalnej, w tym przemysłu w regionie. Tutaj szczególnie istotny okazał się, zawsze bliski Profesorowi region Górnego Śląska. Problemy gospodarcze, a także społeczne, środowiskowe i przestrzenne tego skomplikowanego regionu pozwalały ze szczególną wyrazistością widzieć najważniejsze, strategiczne wyzwania rozwojowe polskich regionów. To z kolei pozwalało formułować rozwiązania dotyczące strategii regionalnych i lokalnych, współpracy samorządowej, reformy regionalnej czy zarządzania aglomeracyjnego/metropolitalnego.

Ostatni, ciągle otwarty okres aktywności naukowo-badawczej i eksperckiej Profesora Andrzeja Klasika koncentruje się na gospodarce kreatywnej i regional-

nych studiach foresightowych. Myślenie o rozwoju regionu, przede wszystkim takiego „doświadczanego” regionu, jak Górny Śląsk, regionu po wielkim, strukturalnym wstrząsie siłą rzeczy prowadziło Profesora do szukania innych, nowych czynników rozwoju i nowej ścieżki rozwojowej. Idea kreatywności i rozwoju kreatywnego regionu pozwala wyjść z zaczarowanego kręgu nostalgicznych powrotów do przeszłości. Podobnie jest ze studiami foresightowymi. W polityce regionalnej mogą być formą kreatywnego myślenia koncepcyjnego na rzecz przygotowania zmiany strategicznej, a następnie zarządzania zmianą strategiczną w regionie.

Aktywność naukowo badawcza i ekspercka Profesora Andrzeja Klasika akcentująca zaangażowanie w życie swojego regionu spowodowała, że na przełomie lat 80. i 90. XX w. włączył się On aktywnie w regionalny ruch społeczny na Górnym Śląsku. Profesor był obecny przy zawiązywaniu się wielu inicjatyw dotyczących samorządności mieszkańców, przedsiębiorczości lokalnej, edukacji regionalnej czy ochrony dziedzictwa kulturowego w regionie. W tym co związane jest z przeszłością i teraźniejszością Górnego Śląska zawsze potrafi dostrzec kapitał, na podstawie którego można budować przyszłość. Trzeba tylko umieć myśleć strategicznie – mieć wizję przyszłości, zamiast problemów stawiać sobie wyzwania, koncentrować się na wyznaczonych priorytetach i celach, generować innowacyjne projekty. O rzeczach i prostych i złożonych Profesor Andrzej Klasik zawsze potrafi mówić zrozumiałym językiem naukowym.

Literatura

- Aydalot Ph., 1985, *Économie régionale et urbaine*. Économica, Paris, s. 108, 109.
- Grefte X., 2002, *le développement local*. Éditions de l'Aube, DATAR, s. 96-97.
- Jean B., 2008, *Le développement territorial. Une discipline scientifique émergente*, [w:] *Sciences du territoire. Perspectives québécoises*. Sous le direction de G. Massicotte. Presses de L'Université de Québec, Québec, Canada, s. 283-313.
- Jewtuchowicz A., 2005, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*. Wyd. UŁ, Łódź, s. 63-71.
- Pietrzyk I., 2011, *Perspektywy rozwoju regionalnego po 2013 roku*. Referat na konferencję ogólnopolską *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 roku*. UE w Krakowie, KPZK PAN, Kraków, 23.09.

Florian Kuźnik